

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De actualiteit van Charles Taylor (Montréal 1931)

door *Martien Schreurs*

De auteur is universitair docent filosofie en educatie aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.

Wij zijn migranten!

De Canadese filosoof Charles Taylor kan in verschillende opzichten gezien worden als bruggenbouwer tussen verschillende culturen. In zijn filosofische werk heeft hij vruchtbare en inspirerende verbindingen gelegd tussen de analytische filosofie, waarin hij gevormd is, en de continentale filosofie, die hij in de loop van zijn leven in haar volle breedte en diepgang voor een groot publiek ontsloten heeft.¹ In zijn politieke activiteiten heeft hij zich intensief beziggehouden met de vraag hoe autochtone bewoners in Canada – de indianen – en de Franstalige en Engeltalige gemeenschappen vreedzaam kunnen samenleven zonder hun bijzondere culturele identiteiten te hoeven verloochenen. De methode die hij zowel in zijn filosofische werk als in zijn politieke activiteiten gebruikt, is het dialogische denken. Taylor laat zien dat de ontdekking van de dialoog een mijlpaal is in de geschiedenis van de westerse wereld.² Het primaat van de dialoog betekent volgens Taylor dat de vorming van persoonlijke en collec-

tieve identiteiten staat of valt met *de erkenning* door significante anderen.

In dit artikel gebruik ik Taylors filosofie van de erkenning om een nieuw antwoord te vinden op de uitdagingen waarmee wij in de Nederlandse interculturele samenleving geconfronteerd worden. De uitdaging waar wij voor staan, is de unieke culturele identiteiten van de zogenoemde nieuwkomers *te erkennen* zonder dat daarmee de culturele verschillen tussen de verschillende gemeenschappen in Nederland worden verabsoluteerd. Net zo belangrijk als de erkenning van de culturele verschillen tussen individuen en groepen is de zoektocht naar datgene wat mensen uit verschillende culturele gemeenschappen met elkaar gemeen hebben en wat hen met elkaar verbindt. In het volgende zal duidelijk worden dat Taylors filosofie van de erkenning uitzicht biedt op een nieuwe hoopvolle wending in de geschiedenis van het debat over immigratie en integratie.

* * *

Toen in de jaren vijftig arbeiders uit Turkije en Noord-Afrika naar Europa kwamen om in de industrie te werken, leek geen enkele beleidsmaker of fabrieksbaas te bevroeden dat er als gevolg van de toestroom van migranten culturele spanningen en sociale problemen zouden kunnen ontstaan. De wederopbouwgedachte en het vooruitgangsgeloof waren wijdverbreid in de Nederlandse samenleving. Politici en werkgevers gingen ervan uit dat deze arbeidsmigranten terug zouden keren naar hun geboortelanden. De migranten werden niet zonder reden ‘gastarbeiders’ genoemd. ‘Gasten’ zijn in Nederland meestal bijzonder welkom, maar de onuitgesproken verwachting is wel dat zij na verloop van tijd weggaan.

Eind jaren zeventig en begin jaren tachtig veranderde de beeldvorming over migranten ingrijpend. Er zijn twee belangrijke factoren die deze veranderende beeldvorming veroorzaakt hebben. Ten eerste drong het besef door dat de meeste migranten niet terugkeerden naar hun geboortelanden en dat ze daarom moesten integreren in onze samenleving. Toch ging het zogenoemde assimilatiebeleid niet zo ver dat migranten hun eigen cultuur moesten verloochenen en dat zij werden verplicht om zich als pure Hollanders te gedragen.³ ‘Integratie met behoud van eigen identiteit’ werd de doelstelling van het minderhedenbeleid dat in de jaren tachtig geïmplementeerd werd.⁴

Ten tweede zou de positie van migranten in onze samenleving nooit als een probleem zijn ervaren wanneer de West-Europese samenlevingen niet onderhevig waren geweest aan een transformatie die grote gevolgen heeft gehad voor de positie van migranten. Net als de omringende landen veranderde Nederland in de periode tussen 1970 en 1980 van een industriële samenleving in een diensteneconomie.

Dit had tot gevolg dat vele migranten werkloos werden. Opeens werden de problemen onder migrantengemeenschappen onder een vergrootglas gelegd. Toch kon die hypochondrische fixatie op de problemen van migranten niet escaleren in vreemdelingenhaat, omdat het verbod op discriminatie heilig was in de politieke ideologieën die in de tweede helft van de twintigste eeuw domineerden. Asielzoekers werden in het overheersende linkse politieke discours gestigmatiseerd als pechvogels of slachtoffers die de misère in hun land probeerden te ontvluchten.

Het cruciale omslagpunt in de discussie over migranten werd zichtbaar na de opmars van Pim Fortuyn. Fortuyn heeft ervoor gezorgd dat de geest uit de fles kwam en dat linkse sentimenten steeds vaker worden overschreeuwd door rechtse onderbuikgevoelens. Nu worden immigranten ‘gelukzoekers’ genoemd die een beter leven voor zichzelf en hun familie willen creëren. Op zichzelf is daar natuurlijk weinig op aan te merken, maar er heerst veel onbegrip, argwaan en negativisme over de manieren waarop immigranten hun identiteit vormgeven. Populistische politici voeden dit onbehagen wanneer zij op hoge toon eisen dat nu eindelijk eens berekend wordt wat de kosten van migratie voor de gemeenschap zijn.

* * *

Onder economen is nu een debat ontstaan over de vraag hoe onze economie in deze tijd van vergrijzing van overwegend jonge migranten kan profiteren. Migranten worden dan niet meer paternalistisch *ontzien* als vluchtelingen, slachtoffers of achtergestelde groepen die wij moeten helpen om zichzelf te emanciperen, maar zij worden nu eindelijk *gezien* als getalenteerde burgers die onze samenleving welvarend kunnen maken.

Hieruit spreekt een *voorwaardelijk vertrouwen* dat de basis kan vormen voor het creëren van een economische *win-winsituatie* die tussen onze vergrijzende economie en de jonge migranten kan ontstaan. Deze verandering van optiek biedt nieuwe mogelijkheden voor migranten om hun draai te vinden in Nederland. Wij krijgen oog voor eigenschappen van nieuwe Nederlanders die wij bijzonder belangrijk vinden, namelijk de bijdrage die zij aan onze economie leveren.

Charles Taylor uit scherpe kritiek op deze manier van denken, omdat dit zogenaamde onpartijdige (neo)liberalisme een weerspiegeling is van een specifieke cultuur. De cultuur die hier de dienst uitmaakt, is het economische profijtdenken. De identiteit die hier erkend wordt, is niet 'een geïndividualiseerde identiteit die speciaal van mij is en die ik in mijzelf ontdek', maar 'een maatschappelijk afgeleide identiteit' – economisch functioneren en presteren – 'waarin de maatstaven van de Noord-Atlantische beschaving domineren'.⁵ Veelzeggend is in dit verband Taylors kritiek op de schrijver Saul Bellow, die zei: 'Als de Zoeloes een Tolstoi voortbrengen, dan zullen we hem lezen.'⁶ Uit dit citaat kunnen wij volgens Taylor leren dat de prestaties van mensen uit andere culturen alleen worden erkend wanneer ze lijken op de prestaties die wij in onze cultuur waardevol vinden. Precies hierin schuilt de *voorwaardelijkheid* van de dominante politiek van erkenning.

Toch kan het neoliberale profijtdenken wel degelijk het begin zijn van een dialoog tussen autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders, omdat hier sprake is van tweerichtingsverkeer dat in termen van 'quid pro quo', ofwel 'voor wat hoort wat' en 'geven en nemen', kan worden begrepen. Het economische nut-

tigheidsdenken schept mogelijkheden tot samenwerking, onderhandelingen en dialogen tussen mensen uit verschillende culturen.

Maar er is meer nodig dan dit nuttigheidsdenken. Charles Taylor toont in zijn essay 'De politiek van erkenning' overtuigend aan dat er nog iets anders dient te gebeuren om migranten als volwaardige burgers te erkennen. De erkenning geldt de authenticiteit van eenieder, zijn bijzondere capaciteiten, maar ook zijn neigingen en behoeften.

*Taylor toont aan dat er
meer nodig is om migranten
als burgers te erkennen*

Een 'authentieke politiek van verschil', daar gaat het Taylor om: 'Het is de bedoeling dat met de politiek van gelijkwaardigheid iets wordt ingevoerd wat universeel hetzelfde is, een identiek pakket van rechten en vrijheden; met de politiek van het verschil wordt ons gevraagd de unieke identiteit van dit individu of deze groepering, hun verschil met anderen te erkennen.'⁷

De vraag die ik in de geest van Taylor wil stellen, is hoe de bijdrage van migranten aan onze samenleving niet alleen als een economische stimulans, maar ook als een culturele verrijking kan worden erkend. Daarvoor moet op een dieper existentieel niveau gezocht worden naar datgene wat autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders met elkaar verbindt.

* * *

Autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders hebben met elkaar gemeen dat ze als *mensen* gezien willen worden. Taylor spreekt in dit verband in navolging van Rousseau en Herder over het verlangen naar erkenning

dat dieper in het menselijke bestaan verankerd ligt dan het verlangen om als maatschappelijk individu – homo economicus – te functioneren. Het dieperliggende existentiële verlangens waaraan Taylor refereert, is een verlangen naar authenticiteit: dat wil zeggen ‘wie we zijn, waar we vandaan komen’. Autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders zoeken in dialoog met significante anderen naar antwoorden op deze vragen. In de vorming van onze identiteit ontdekken wij ‘dat het menselijke bestaan wezenlijk dialogisch van aard is’.⁸

Het besef dat het menselijke bestaan wezenlijk dialogisch van aard is, is de gemeenschappelijke grond waarop autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders elkaar kunnen ontmoeten. In de confrontatie met denkbeelden die afwijken van de onze, worden wij uitgedaagd om opnieuw naar onze eigen denkbeelden te kijken. Dat geldt ook voor de nieuwe Nederlanders, die ons en onze opvattingen als ‘vreemd’ kunnen ervaren. Het is precies de dialoog die wederzijdse vervreemding en toenadering tussen autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders mogelijk maakt. Dankzij de ontwikkeling van onze dialogische verbeelding kunnen wij

inzien dat alle burgers migranten zijn, omdat wij ons allemaal bevinden in overgangssituaties waarbij wij afscheid moeten nemen van het oude en het bekende en waarbij we telkens opnieuw geconfronteerd worden met nieuwe omstandigheden. Zo beschouwd zijn niet alleen *zij*, maar ook *wij* migranten.

In het bijzonder onderwijzers en onderwijzeressen staan voor de uitdaging om autochtone Nederlanders en nieuwe Nederlanders te leren om op een constructieve wijze met die bestaansonzekerheid om te gaan. Voorwaarde is wel dat jongens en meisjes, autochtone leerlingen en allochtone leerlingen, elkaar op gemengde scholen kunnen ontmoeten. Gemengde scholen hebben de toekomst, zelfs wanneer zou blijken dat leerlingen op homogene scholen beter presteren. Ook hier geldt dat de overaccentuering van presteren ertoe leidt dat dieperliggende existentiële verlangens naar erkenning in de knel komen. Nieuwe Nederlanders voelen zich hier pas thuis wanneer ze in hun uniciteit worden erkend. Uit dit gevoel van ‘thuis zijn’ ontstaan verbindingen met het Nieuwe Nederland die duurzamer zijn dan alle huur-, koop-, samenlevings- en arbeidscontracten die in de loop van het leven gesloten worden.

Noten

1 Taylors eerste belangrijke publicatie, *The explanation of behaviour* uit 1964, was nog orthodox analytisch-filosofisch, zij het dat hij in dit vroege werk al een interessante wending maakte in de richting van de hermeneutiek. Tegenover de causale en functionele verklaring van het menselijke gedrag ontwikkelde Taylor de gedachte dat wij de intenties van individuen moeten kennen om hun handelen te kunnen begrijpen. Taylor trekt dit denkspoor door in zijn latere werken, zoals zijn omvangrijke boeken *Sources of the self* uit 1989 en *A secular age* uit 2007.

2 Zie Charles Taylor, ‘De politiek van erkenning’, in: idem, *Multiculturalisme*. Amsterdam: Boom, 1995, p. 49-51.

3 Zie W. Schinkel, *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement, 2007. Volgens de Nederlandse socioloog Schinke

4 Zie Halleh Ghorashi, *Paradoxen van culturele erkenning. Management van diversiteit in nieuw Nederland* (inaugurele rede Vrije Universiteit Amsterdam, 13 oktober 2006). Amsterdam: VU, p. 7.

5 Taylor 1995, pp. 46 en 87.

6 Taylor 1995, p. 59.

7 Taylor 1995, p. 55.

8 Taylor 1995, pp. 49-51.